

Hanna Burkhardt, Alina Jurasz*

<https://orcid.org/0000-0002-0753-5150>

<https://orcid.org/0000-0001-5179-606X>

FRAZY PRZYIMKOWE I ICH OPIS LEKSYKOGRAFICZNY W SŁOWNIKACH NIEMIECKICH I NIEMIECKO-POLSKICH – SPOJRZENIE GLOTTODYDAKTYCZNE

Słowa kluczowe: temporalne frazy przyimkowe, kolokacje, ekwiwalencja, partner kontekstowy, ankiety, dydaktyka akademicka

Streszczenie. Przedmiotem analizy są temporalne frazy przyimkowe, tj. typowe, najczęściej binarne połączenia wyrazowe o statusie kolokacji, składające się z przyimka i rzeczownika, np. *auf Dauer, auf die Dauer, bei längerer Dauer*. Ustalona łączliwość tych połączeń kolokacyjnych, uwarunkowanych gramatycznie i funkcjonalnie, stanowi w procesie dydaktycznym dla nienatywnych użytkowników języka niemieckiego jeden z największych problemów językowych. W referacie przedstawione zostaną wyniki analiz zarówno słowników ogólnych i dwujęzycznych w odniesieniu do wybranych syntagm przyimkowych, jak i autentycznych tekstów w Narodowym Korpusie Języka Czeskiego oraz wyniki ankiety. Ponadto przedstawiony zostanie wzorcowy artykuł słownikowy dla fraz przyimkowych w powstającym niemiecko-polskim słowniku kolokacji oraz omówiony problem ekwiwalencji analizowanych fraz.

1. WPROWADZENIE

Na konieczność uwzględnienia kolokacji w dydaktyce języków obcych wskazywano nie tylko w początkowych pracach dotyczących tychże jednostek leksykalnych, lecz także w późniejszych opracowaniach, w których problem ten wybrzmiewa coraz mocniej, np. Hausmann (1984), Bahns (1993, 1996), Barlow (2004), Reder (2006), Konecny (2010), Taragońska (2016). Brak świa-

*hanna.burkhardt@rz.hu-berlin.de, Humboldt-Universität zu Berlin, Sprach- und literaturwissenschaftliche Fakultät, Institut für Slawistik und Hungarologie, Fachgebiet Westslawische Sprachen, Dorotheenstr. 65, 10117 Berlin, Niemcy; alina.jurasz@uwr.edu.pl, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Filologii Germańskiej, pl. Nankiera 15, 50-140 Wrocław, Polska.

domości kolokacyjnej jak i swoistego rodzaju uwrażliwienia na jednostki leksykalne o ustalonej łączliwości i strukturze wpływają bezpośrednio na poprawność ustnych oraz pisemnych wypowiedzi studentów neofilologii¹. Ich analiza wykazuje, że najczęściej popełnianymi błędami leksykalnymi są właśnie błędy kolokacyjne (65–80%), spośród których znaczna część to błędy interferencyjne. Brak kompetencji kolokacyjnej jest widoczny niewątpliwie w procesach produktywnych, w zastępowaniu właściwego, ustalonego czy nawet „ekskluzywnego” (Steyer 2008, s. 196) kolokatora/kolokatorów błędnym, na pozór synonimicznym elementem. Również przyporządkowanie kolokacjom niemieckim ich semantycznych odpowiedników w języku polskim należałoby określić jako dość problematyczne zarówno w pozycji wyizolowanej, jak i w danym kontekście.

W artykule porównamy temporalne frazy przyimkowe typu *auf Dauer*, *auf die Dauer* z ich polskimi odpowiednikami tekstowymi wyekscerpowanymi z czeskiego korpusu narodowego InterCorp. Wyniki tej kwerendy poprzedzi eksploracja leksykograficzna ośmiu wybranych wyrażen przyimkowych. Za jej podstawę posłużą cztery ogólne słowniki języka niemieckiego: Wahrig (1981), Kempcke (2000), Duden (2011), DWDS (online) oraz siedem słowników tłumaczeniowych niemiecko-polskich: Piprek, Ippoldt (1980), PONS (2007), Chodera i in. (2007), Wiktorowicz, Frączek (2010), Rytel-Schwarz (2012), Hueber (2012) i Langenscheidt (2014). Celem analizy wyrażen przyimkowych w słownikach jest pokazanie, czy i jak zostały one w nich zlematyzowane. Powyższe analizy zostały uzupełnione o wyniki ankiety przeprowadzonej z 50 studentami filologii germańskiej UWrocław. Na ankietę składało się 8 fraz przyimkowych z bazą rzeczownikową „Dauer” użytych w określonym zdaniu, wyekscerpowanym z niemieckojęzycznego korpusu „Die Zeit” w DWDS (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache). Zadaniem uczestników ankiety było przełożenie na język polski ośmiu zdań, każde z inną frazą przyimkową. Na podstawie wyników ankiety można było ustalić stopień znajomości kolokacji o strukturze frazy przyimkowej, ich polskich ekwiwalentów oraz ich poprawność językową.

Kolejnym krokiem będzie przedstawienie artykułu hasłowego z rzeczownikową frazą przyimkową w ramach powstającego słownika kolokacji niemiecko-polskich².

¹ Analizie poddane zostały pisemne prace egzaminacyjne studentów III roku Instytutu Filologii Germańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego oraz ich wypowiedzi ustne w latach 2015–2019.

² W tym miejscu warto zwrócić uwagę na dwa teksty poświęcone słownikowi kolokacji, np.: Burkhardt, Jurasz 2013, 2016.

2. ANALIZA SŁOWNIKOWA

O ile przyimki są samodzielnymi lematami w słownikach, o tyle konstrukcje przyimkowe służą zwykle za przykłady ich użycia w różnych mniej lub bardziej stałych związkach wyrazowych. Te pierwsze jako wyrazy funkcyjne i wykładniki relacji składniowych między członami wypowiedzenia w połączeniu z rzeczownikami sygnalizują różnego typu stosunki, np. przyczynowe, modalne, temporalne. Te ostatnie to konstrukcje często bardzo specyficzne dla danego języka, toteż ich użycie w języku obcym może nastęrczać trudności (Engel 1999, s. 337). Nic więc dziwnego, że wielowyrzowe wyrażenia o różnym stopniu zleksykalizowania, w tym interesujące nas temporalne frazy przyimkowe, od dawna znajdowały się i nadal znajdują w polu zainteresowania dydaktyki języków obcych, dla której kolokacje i frazemy są kluczem do opanowania języka, (por. Dinsel 2006; Steyer, Hein 2017, s. 10). Dla potrzeb planowanego słownika³ pomocnym wydaje się tu być termin *lexikalisch geprägte Muster* ('wzór ukształtowany leksykalnie'), który zaproponowały Kathrin Steyer i Katrin Hein w artykule *Usuelle satzwertige Wortverbindungen und gebrauchsbasierte Muster*. Oznacza on „[...] partiell gefüllte Schemata mit mindestens einer festen lexikalischen Komponente und variablen Slots, deren Füller auch unterschiedlichen morphosyntaktischen Klassen angehören können“⁴, (Steyer, Hein 2018, s. 109). Autorki rozróżniają *Wortbindungsmuster* ('wzór połączenia wyrazowego') z obligatoryjnymi slotami i *lexikalische Erweiterungsmuster* ('wzór rozwinięty leksykalnie') z fakultatywnymi slotami. Pierwszych połączeń nie da się zredukować do słowa nadrzędnego, np. [*in* ADJ (*absehbarer/nächster/...*) *Zeit*] ([*'w* ADJ (*niedlugim/najbliższym/...*) czasie']) w znaczeniu 'demnächst' ('wkrótce', 'niebawem') vs **in Zeit* (**'w czasie'*). Natomiast w konstrukcjach drugiego typu przydawki są fakultatywne i można je pominąć bez naruszenia normy językowej, por. frazę [*mit* ADJ (*großer/grimmiger/...*) *Genugtuung*] ([*'z* ADJ (*wielkim zadowoleniem / ponurą satysfakcją'*)], która da się zredukować do *mit Genugtuung* ('z zadowoleniem'). Autorki podkreślają, że tego typu związki nie powinny być pomijane w praktycznej leksykografii, (Steyer, Hein 2018, s. 109). Łączliwość wyrazów, które się lubią, nastęrcza trudności nadawcy wypowiedzi nie tylko w języku ojczystym, ale przede wszystkim w języku obcym, bowiem tego typu związki są nierzadko odmienne w różnych kulturach. Niech za przykład posłuży nam kolokacja *mit grimmiger Genugtuung*, której odpowiednikiem w języku polskim będzie 'z ponurą satysfakcją', a nie **'z ponurym zadowoleniem'*.

³ Chodzi o słownik kolokacji niemiecko-polskich (*Kollokationswörterbuch deutsch-polnisch*), który przygotowują autorki niniejszego tekstu.

⁴ „[...] schematy częściowo wypełnione przynajmniej jednym stałym komponentem leksykalnym i zmiennymi slotami, w skład których wchodzą wyrazy mogące również należeć do różnych klas morfosyntaktycznych“ [tłum. HB].

Spójrzmy, jak wygląda opis leksykograficzny interesujących nas konstrukcji temporalnych w słownikach ogólnych języka niemieckiego. Spośród ośmiu analizowanych wyrażeń przyimkowych⁵ jedynie dwie frazy zostały zlematyzowane we wszystkich wybranych słownikach. Charakteryzują się one największym stopniem zespolenia – sygnalizuje je gwiazdka w lewym indeksie górnym, por. **auf die Dauer* (Kempcke 2000; Duden 2011) oraz **von Dauer sein* (Duden 2011). Natomiast aż trzech struktur przyimkowych nie uwzględniono w żadnym z omawianych słowników – są to *bei längerer Dauer*, *mit der Dauer* + dopełniacz i *etwas von Dauer*. Z kolei pozostałe frazy znalazły się w dwóch słownikach: *auf Dauer* (Wahrig 1981; Duden 2011), *für Dauer von* (Wahrig 1981; DWDS), *für die Dauer* + dopełniacz (Wahrig 1981; Duden 2011). Wszystkie wybrane wyrażenia zostały zlematyzowane w obrębie hasła rzeczownikowego. Praktyka leksykograficzna pokazuje, że może być inaczej, np. temporalną frazę *gegen Mittag* ('około południa') znajdziemy u Dudena (2011) zarówno pod hasłem rzeczownikowym (*Mittag*), jak i przyimkowym (*gegen*). W powyższych słownikach omawiane frazy przyimkowe są najczęściej objaśniane za pomocą definicji synonimicznych (por. *auf die Dauer* 'für lange Zeit', Wahrig) i/bądź poświadczane konkretnymi przykładami ich użycia (np. *auf die Dauer ist das unerträglich*, Wahrig 1981).

Przeprowadzona analiza słownikowa pozwala na wysunięcie następujących wniosków: po pierwsze, sfrageologizowane wyrażenia przyimkowe częściej bywają lematyzowane pod rzeczownikiem⁶, po drugie, im większa objętość słownika tym więcej znajdziemy poświadczeń fraz przyimkowych wraz z ich użyciem (Wahrig 1981; DWDS). Natomiast w opracowaniu Kempckego (2000) skierowanego do uczących się języka niemieckiego jako obcego leksykograficzny opis interesujących nas kolokacji (pomijając struktury sfrageologizowane) jest, niestety, prawie nieobecny.

Zupełnie inny obraz opisu fraz przyimkowych wylania się z siedmiu wybranych słowników przekładowych niemiecko-polskich. We wszystkich została zlematyzowana jedynie jedna konstrukcja *von Dauer sein*. Jej ekwiwalentami są kolejno: *trwać*, *być trwałym*, *utrzymać się* (Piprek, Ippoldt 1980), *być długo-trwałym* (PONS 2007; Wiktorowicz, Frączek 2010; Rytel-Schwarz 2012; Hueber 2012), *być trwałym* (Chodera i in. 2007) i *...nie potrwa długo* (Langenscheidt 2014, por. frazę rozwiniętą leksykalnie *etw. ist von kurzer Dauer*). Wyrażeniem

⁵ Eksploracji leksykograficznej zostały poddane następujące frazy: 1. *auf Dauer*, 2. *auf die Dauer*, 3. *bei längerer Dauer*, 4. *für die Dauer von*, 5. *für die Dauer* + dopełniacz, 6. *mit der Dauer* + dopełniacz, 7. *etwas von Dauer*, 8. *von Dauer sein*.

⁶ Jak wynika z naszych obliczeń, w wybranych słownikach aż dwadzieścia jeden razy frazy przyimkowe zostały zamieszczone w obrębie haseł rzeczownikowych, a tylko czternaście w obrębie przyimkowych. Za podstawę wycień posłużyła dodatkowo eksplikacja następujących wyrażeń: 1. *im Laufe der Zeit*, 2. *bei Tag*, 3. *bei Tage*, 4. *bei Tag und Nacht*, 5. *auf Dauer*, 6. *auf die Dauer*, 7. *gegen Mittag*, 8. *über Jahre*, 9. *in einem Jahr*, 10. *in einer Woche*, 11. *während des Tages*, 12. *seit langem*, 13. *in Kürze*, 14. *vor Jahren*, 15. *seit Jahren*.

odnotowanym w sześciu słownikach jest *auf die Dauer*, dla której autorzy podają następujące ekwiwalenty: *na dłuższy czas*, *na dłuższą metę* (Piprek, Ippoldt 1980), *na dłuższą metę* (PONS 2007; Rytel-Schwarz 2012), *na dłuższy czas*, *na stałe* (Chodera i in. 2007), *na dłuższą metę*, *na stałe* (Wiktorowicz, Frączek 2010; Hueber 2012). Kolejna fraza *auf Dauer* znalazła się w pięciu opisach leksykograficznych. Najczęstszym jej odpowiednikiem jest *na czas nieokreślony* (PONS 2007; Rytel-Schwarz 2012; Hueber 2012) obok *na stałe*, *na dłuższą metę* (Wiktorowicz, Frączek 2010; Langenscheidt 2014). Pozostałe frazy albo w ogóle nie figurują w artykułach hasłowych (*bei längerer Dauer*, *mit der Dauer* + dopełniacz) albo weszły jedynie do niewielu wybranych słowników. I tak dla *für die Dauer* + dopełniacz w trzech opisach znajdujemy ekwiwalent *na okres* + dopełniacz (PONS 2007; Rytel-Schwarz 2012; Hueber 2012). Z kolei syntagma przyimkowa *für die Dauer von* u Pipreka, Ippoldta (1980) została zlematyzowana *na przeciąg jednego tygodnia*, a u Wiktorowicza, Frączek (2010) – *na okres 3 lat / na 3 lata*. Natomiast eksplikację wyrażenia *etwas von Dauer* uzupełnioną o zmienne sloty odnotowuje jedynie Piprek, Ippoldt (1980), por. *von langer Dauer*, *von kurzer Dauer* – *długotrwały*, *krótkotrwały*.

3. WYNIKI ANKIETY

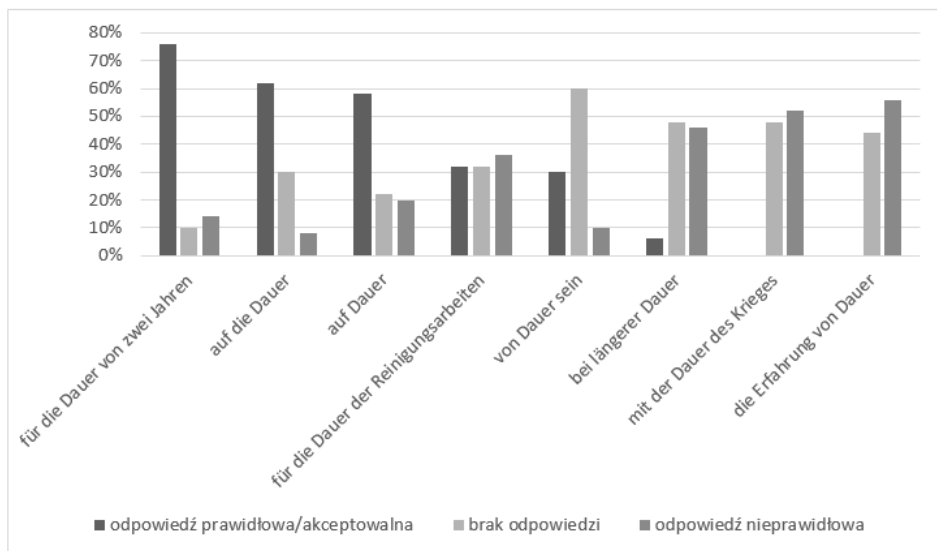
Analiza wyników ankiet potwierdziła nasze przypuszczenia dotyczące stopnia nieznaności kolokacji w języku niemieckim. Jest on zróżnicowany w zależności od strukturalnego typu frazy przyimkowej z bazą *Dauer*. Najmniejszy odsetek nieudzielonych odpowiedzi odnotowano w przypadku frazy *für die Dauer (von zwei Jahren)* (10%), natomiast największy przy frazie *von Dauer sein* (60%). Średnia wartość nieudzielonych odpowiedzi wynosi 36,75%.

Zastanawiająca jest także rozpiętość liczbowa (8–23) proponowanych polskich ekwiwalentów przyimkowych dla poszczególnych fraz niemieckich. Z jednej strony może ona świadczyć o nieutralnym odpowiedniku znaczeniowym danego związku wyrazowego w języku polskim, z drugiej strony o nieznaności znaczenia frazy wyjściowej i próbie tłumaczenia jej „słowo w słowo” na język polski lub częściowym kontaminowaniu znaczeń fraz z bazą *Dauer*. Zjawisko to można stwierdzić w przypadku fraz *mit der Dauer des Krieges* i *die Erfahrung von Dauer*, gdzie żaden z proponowanych ekwiwalentów w języku polskim nie może być uznany za prawidłowy lub nawet akceptowalny, a ich liczba wynosi odpowiednio 22 i 20.

Natomiast najwięcej (ponad 50%) prawidłowych przyporządkowań semantycznych w języku polskim odnosi się do następujących fraz niemieckich *auf Dauer*, *auf die Dauer* i *für die Dauer (von zwei Jahren)*.

Jeśli połączymy wyniki analiz słownikowych i przeprowadzonej ankiety, możemy stwierdzić uderzające korelacje między grupami fraz przyimkowych o najwyższej i najniższej liczbie prawidłowo przyporządkowanych ekwiwalentów w języku polskim. Kolokacje *auf Dauer* i *auf die Dauer*⁷ stwierdzono we wszystkich konsultowanych ogólnych słownikach języka niemieckiego i w zdecydowanej większości słowników przekładowych niemiecko-polskich. Natomiast pierwszą pozycję związku wyrazowego *für die Dauer von (zwei Jahren)* obecne jedynie w dwóch słownikach języka niemieckiego (Wahrig 1981; DWDS) i w dwóch przekładowych (Pipek, Ippoldt 1980; Wiktorowicz; Frączek 2010) można by uzasadnić prawie pełną zbieżnością formalną i semantyczną z jego (chyba) najczęstszym polskim ekwiwalentem *na/przez okres dwóch lat*. Z kolei trzy kolokacje *bei längerer Dauer*, *mit der Dauer* + dopełniacz (tu: *des Krieges*) i *etwas* (tu: *die Erfahrung*) *von Dauer*, które przysporzyły ankietowanym największej trudności, nie zostały zlematyzowane we wspomnianych słownikach ogólnych i przekładowych (z wyjątkiem ostatniej frazy odnotowanej u Pipeka, Ippoldta 1980). Formułowanie jednak wniosków o pełnej współzależności między znajomością danego wyrażenia a jego obecnością w artykułach hasłowych słowników różnego typu byłoby pewnego rodzaju nadużyciem. Niewątpliwie spostrzeżenie to należałoby rozumieć raczej w kategorii dezyderatu badawczego i zweryfikować w oparciu o obszerniejszy materiał leksykalny oraz na większej liczbie ankietowanych, tak aby wynik badania można było uznać za reprezentatywny.

Wykres 1. Odpowiedzi prawidłowe / nieprawidłowe / brak odpowiedzi dla danej kolokacji w %

Źródło: opracowanie własne

⁷ Należy zaznaczyć, że niektóre słowniki ograniczają uwzględnienie fraz do *auf die Dauer*.

Jak wykazała ekscerpcja słowników jedno- i dwujęzycznych w artykułach hasłowych nie zawsze są uwzględniane szersze typowe konteksty, w których występuje wybrana kolokacja w formie frazy przyimkowej – w naszym przypadku *auf die Dauer* i *auf Dauer* – chociażby ze względu na oczywiste ograniczenia towarzyszące leksykografom, takim jak objętość słownika, typ słownika czy jego koncepcja metodologiczno-leksykograficzna. Informacje o składniowej i semantycznej charakterystyce określonego związku wyrazowego może dostrzec uważny użytkownik jedynie w niektórych słownikach wśród przykładów użycia, np. w słownikach niemiecko-polskich: Piprek, Ippoldt (1980) **das ist auf die ~ nicht zu ertragen** na dłuższą metę to jest nie do zniesienia; **auf die ~ geht das nicht** na dłuższą metę jest to niemożliwe; Czochrański (1999) **Diesen Job möchte ich nicht auf die Dauer haben**. Nie chciałbym tu pracować na stałe; Wiktorowicz, Frączek (2010) **auf (die) ~ lohnt sich das nicht** na dłuższą metę to się nie opłaca; **nichts ist von ~** nic nie trwa wiecznie, nic nie jest wieczne; jak i jednojęzycznych: Kempcke (2000) **auf die ~ ‘lange’**: auf die ~ kann man den Lärm, nicht ertragen; DUDEN (2011) **auf [die] D.** (eine längere Zeit lang): der Lärm ist auf [die] D. nicht zu ertragen; DUDEN (2002, t.11) **Aber ich möchte nicht reduziert werden auf meine Herkunft, als Qualifikation reicht das auf die Dauer nicht aus** (Woche 11.4.1).

4. ANALIZA DANYCH KORPUSOWYCH

Zdaniem Steyer (1998), która opracowywała bazę danych / bank kolokacji niemiecko-francuskich, istotne jest również badanie współwystępowania analizowanych kolokacji w większych jednostkach lub z większymi jednostkami jak zdania czy frazy⁸. Ustalenie tego specyficznego otoczenia możliwe jest jedynie przy wykorzystaniu dużych dwu- bądź wielojęzycznych korpusów równoległych, np. Czeskiego Korpusu Narodowego interCorp (ČNK). Interesująca nas kolokacja *auf Dauer* występuje w 650, natomiast *auf die Dauer* w 50 oryginalnych niemieckojęzycznych kontekstach. Wprowadzenie polskiego korpusu równoległego jako docelowego dostarcza następujące wyniki. W całym równoległym ČNK z uwzględnieniem języka niemieckiego jako wyjściowego i polskiego jako docelowego znajdujemy dla frazy *auf Dauer* 11, dla *auf die Dauer* jedynie 9 poświadczeń. Najczęstszym polskim ekwiwalentem tłumaczeniowym obu kolokacji niemieckich jest fraza przyimkowa *na dłuższą metę* również o statusie kolokacji i występuje we wszystkich artykułach hasłowych analizowanych słowników dwujęzycznych.

⁸ „Sie [Basis und Kollokator – AJ] sind aber nicht nur als alleinige unmittelbare Kombination von Interesse, sondern auch ihre Einbettung in Phrasen, Sätze und Sequenzen.“ Steyer (1998, s. 101).

Pozostałe propozycje tłumaczeniowe to przede wszystkim frazy przyimkowe o zróżnicowanej charakterystyce frazeologicznej lub przysłowki w funkcji okolicznika czasu *na dalszą metę*, *na długi czas*, *na dłuższy czas*, *na długo*, *na stałe*, *długo*. W trzech przypadkach tłumacze zdecydowali się na parafrazę tekstu oryginalnego.

Tabela 1. Polskie odpowiedniki frazy „auf die Dauer” w korpusie równoległym ČNK

intercorp_v10_de	auf die Dauer	intercorp_v10_pl
<i>Oder aber – falls mich die vorfabrizierten Fassadenstücke auf die Dauer anöden – ich suche die Muse Ulla auf, diene mit ihr und an ihrer Seite den schönen Künsten als anregendes Modell.</i>	na dłuższą metę (2)	<i>Albo też – jeśli na dłuższą metę znudzą mnie prefabrykowane kawałki fasad – odszukam muzę Ullę, wraz z nią i u jej boku będę służył sztukom pięknym jako fascynujący model.</i>
<i>Es mochte diese Beinstellung dem Jan Bronski auf die Dauer anstrengend sein.</i>	na dalszą metę	<i>Na dalszą metę takie wystawianie nogi było chyba dla Jana Brońskiego męczące.</i>
<i>Solange er im Dienst war, ist er hinter dir her gewesen, und ich glaube nicht, daß der Dienst ihn auf die Dauer zurückgehalten hätte, dich einmal ernstlich zu überfallen.</i>	na długi czas	<i>Dopóki był w służbie, nagabywał cię tylko, ale nie wydaje mi się, aby zależność służbowa mogła go powstrzymać na długi czas od napastowania cię.</i>
<i>(...); die Leute haben bestimmte Vorstellungen und lassen sich durch alle Kunst auf die Dauer von ihnen nicht ablenken.</i>	na dłuższy czas	<i>Ludzie mają swoje określone pojęcia i żadne machinacje na dłuższy czas ich od tych pojęć nie odwiodą.</i>
<i>Sie würde nicht auf die Dauer widerstehen können (...)</i>	długo	<i>Drzwi nie mogły długo stawiać oporu, (...)</i>
<i>Natürlich genügt das nicht auf die Dauer, die Leute haben doch Augen, und die würden schließlich recht behalten.</i>	na długo	<i>Oczywiście nie wystarcza to na długo, gdyż ludzie mają oczy i te w końcu muszą zwyciężyć.</i>
<i>Wie sollte er auf die Dauer sein dreijähriges Gesicht bewahren können, wenn es ihm am Notwendigsten, an seiner Trommel fehlte?</i>	na stałe	<i>Oskar był sam, zdradzony i sprzedany, jakże miał zachować na stałe swoją trzyletnią twarz, skoro brakowało mu rzeczy najpotrzebniejszej – bębenka?</i>
<i>Das einzige, was sie für sich als auf die Dauer bedrohlich empfinden könnte, ist der Schluß.</i>		<i>Oczywiście nie wystarcza to na długo, gdyż ludzie mają oczy i te w końcu muszą zwyciężyć.</i>

Tabela 2. Polskie odpowiedniki frazy „auf Dauer” w korpusie równoległym ČNK

intercorp_v10_de	auf Dauer	intercorp_v10_pl
<i>Auf Dauer kann man kein Volk an der Leine führen ...</i>	na dłuższą metę (7)	<i>Na dłuższą metę żadnego narodu nie można prowadzić na smyczy ...</i>
<i>Auf Dauer kann ich dich nicht mehr schützen ...</i>	na dalszą metę	<i>Na dalszą metę nie mogę już cię chronić ...</i>
<i>Nun abermals allein, beschloß er; mit Blick auf die Rousseau-Insel, auf Dauer zu verstummen.</i>	na dłuższy czas	<i>A ponownie będąc sam i patrząc na wyspę Rousseau postanowił zamilknąć na dłuższy czas.</i>
<i>Aus diesem Grunde verzögert eine Lösung im Sinne von Identität auf Dauer eine Lösung.</i>	parafraza	<i>Dlatego zwłoka w przyjęciu rozwiązania dotyczącego tożsamości opóźnia przyjęcie rozwiązania długofalowego.</i>
<i>Die Absicht auf Dauer gehört wie selbstverständlich dazu, an Zeugnissen für beides ist in Speers ›Erinnerungen‹ kein Mangel.</i>	parafraza	<i>Dążenie do trwania jest tu zupełnie zrozumiałe, we wspomnieniach Speera nie brakuje dowodów na obydwą zjawiska.</i>

Źródło: opracowanie własne

Istotne z punktu widzenia budowania artykułu hasłowego w opracowywanym słowniku jest ustalenie typowych kontekstów występowania wybranych fraz. Bardzo skromna liczba trafień w korpusie równoległym ČNK uniemożliwia ustalenie „partnerów kontekstowych”⁹ analizowanych fraz. Zostały one więc określone na podstawie oryginalnych tekstów niemieckich w ČNK (łącznie 115 trafień), a dla kolokacji polskiej w korpusie zrównoważonym Narodowego Korpusu Języka Polskiego (915 trafień).

Uderzające przy porównaniu wyników korpusowych wybranych kolokacji są ich preferencje kontekstowe, a przede wszystkim czasowniki i ich współwystępowanie z elementem negującym. I tak dla frazy *auf die Dauer* zarejestrowano negację w 57,25%, dla *na dłuższą metę* w 41,44%, a dla *auf Dauer* w tylko 30,7% wszystkich kontekstów. Ponadto zauważalna jest powtarzalność określonych struktur składniowych. Są to dla języka niemieckiego: negacja + *können* + bezokolicznik, *sein* + (zu) przymiotnik, *sich lassen* + bezokolicznik, *sein* + zu + bezokolicznik, a dla języka polskiego: *nie móc* + bezokolicznik, (*nie*) *być* + przymiotnik, *nie dać się* + bezokolicznik, *nie być w stanie* + bezokolicznik, *być nie do* + ~ania/~enia. Nierzadko obu kolokacjom towarzyszą znaczenia „negatywne”, jest to widoczne zwłaszcza przy frazie *auf die Dauer*.

⁹ Termin „Kontextpartner” stosuje m.in. Steyer (1998, s. 99).

Tabela 3. „Partnerzy kontekstowi” kolokacji „auf Dauer” i „na dłuższą metę”

ČNK	NKJP
<p>negacja + können + bezokolicznik <i>Mit einem Dummen könnte ich es auf die Dauer nicht ertragen.</i> <i>In Schande kann niemand auf die Dauer leben.</i> <i>So etwas kann auf die Dauer nicht verborgen bleiben.</i> <i>Auf Dauer kann ich dich nicht mehr schützen.</i></p>	<p>negacja + móc + bezokolicznik <i>Ale przecież naród nie może na dłuższą metę istnieć bez tożsamości.</i> <i>Taka dżungla nie może na dłuższą metę egzystować.</i></p>
<p>negacja + sein + (zu) przymiotnik <i>Aber ein Quantum Geschicklichkeit ist auf die Dauer unvermeidbar, (...)</i> <i>(...) ohne die eine Gesellschaft auf die Dauer nicht lebensfähig ist.</i> <i>(...) das war auf die Dauer einfach zu kompliziert.</i></p>	<p>(negacja) być + przymiotnik <i>Bycie człowiekiem szczęśliwym nie jest możliwe na dłuższą metę.</i> <i>Jednak taka decyzja jest na dłuższą metę nieopłacalna.</i></p>
<p>negacja + sich lassen + bezokolicznik <i>Auf die Dauer ließ sich der geschlossene Kurfürsten-block nicht halten.</i> <i>Doch der Dichter ließ sich nicht auf Dauer beiseiteschieben.</i></p>	<p>negacja + dać się + bezokolicznik <i>Tak nie da się żyć na dłuższą metę.</i> <i>Nie da się na dłuższą metę mówić prawdy będąc na łasce rządowych pieniędzy, (...)</i></p>
<p>negacja + sein + zu + bezokolicznik <i>Geborene Navigatoren waren auf die Dauer nicht zu entzweien.</i> <i>Daß die französische Vormachtstellung auf die Dauer nicht zu halten war, zeigte sich besonders im Spanischen Erbfolgekrieg (...)</i> <i>(...) aber mittlerweile [hatte er – AJ] durch vielfache Gelegenheit gelernt, daß von ihnen auf die Dauer nicht Gutes zu erwarten sei.</i></p>	<p>nie być w stanie + bezokolicznik <i>Zaakceptowała to, bo nie była w stanie na dłuższą metę nic zrobić.</i> <i>Jeden koordynator nie jest w stanie na dłuższą metę ciągnąć tego sam.</i></p>
	<p>być + nie do + ~ania/~enia <i>Podobny monopol był na dłuższą metę nie do utrzymania.</i> <i>Ale bez rozwoju życie ludzkie na dłuższą metę jest nie do zniesienia.</i></p>
znaczenia „negatywne”	
<p><i>Ich war auf Dauer kompromittiert (...)</i> <i>Der Boykott musste auf Dauer zahlreiche jüdische Existenzen gefährden.</i> <i>Er wäre dafür zu schwach gewesen.</i></p>	<p><i>Bo to był nurt na dłuższą metę bardzo szkodliwy.</i> <i>Ale na dłuższą metę sytuacja zaczęła mnie męczyć.</i> <i>Ponieważ jedno z drugim na dłuższą metę trudno pogodzić.</i> <i>Na dłuższą metę jest to męczące.</i> <i>To na dłuższą metę okazało się zgubne.</i></p>

Nasze obawy, czy wyniki przeprowadzonych analiz przy tak niedużych próbkach korpusowych będą reprezentatywne, rozwiały wyniki podobnych badań przeprowadzonych w Instytucie Języka Niemieckiego w Mannheimie na największym korpusie niemieckojęzycznych tekstów pisanych, dostępne w systemie OWID (Online-Wortschatz-Informationssystem Deutsch). Fraza *auf Dauer* w znaczeniu 'auf lange Sicht gesehen' odnosi się najczęściej do przyszłej perspektywy jakiegoś zdarzenia lub stanu, które zostaje zanegowane. Natomiast w znaczeniu 'für unbegrenzte Zeit' partnerami kontekstowymi są rzadziej negacje lub znaczenia negatywne.

Zdjęcie 1 i 2. „Partnerzy kontekstowi *auf Dauer*” w systemie OWID

The image displays two screenshots from the OWID system. The left screenshot shows the entry for 'auf Dauer' with the lemma 'auf lange Sicht gesehen'. It includes a 'Bedeutung' section explaining that it refers to future prospects, and a 'Typische Kontextmuster' section listing various uses such as 'auf Dauer nicht gutgehen können'. The right screenshot shows the entry for 'auf Dauer' with the lemma 'unbegrenzt'. It also includes a 'Bedeutung' section stating it denotes an indefinite state, and a 'Typische Kontextmuster' section listing uses like 'auf Dauer bleiben'.

Źródło: <http://www.owid.de/artikel/309156/unbegrenzt/0?module=ctx.all> [28.08.2019]

Źródło: <http://www.owid.de/artikel/309156/auf%20lange%20Sicht%20gesehen/0?module=ctx.all> [28.08.2019]

Kolejnym ważnym aspektem dwujęzycznego słownika kolokacji są wewnętrzne i zewnętrzne modyfikacje frazy *auf Dauer* i jej wariantu *auf die Dauer*. Ustalenie ewentualnej kombinatoryczności bazy kolokacyjnej *Dauer* powinno opierać się na źródłach zarówno korpusowych jak i leksykograficznych. Artykuły hasłowe w analizowanych słownikach nie rejestrują jednak ekstensji tychże kolokacji, jedynie w ČNK znajdujemy następujące rozszerzenia: *auf längere Dauer*, *auf die Dauer von [X] Jahren*. Rozszerzenie o frazę przyimkową (*von [X] Jahren, Monaten ...*) zmienia status gramatyczny frazy *auf die Dauer*, która w takim użyciu pełni funkcję przyimka.

Uwzględnienie w artykule hasłowym dwujęzycznego słownika kolokacji możliwie wszystkich struktur kolokacyjnych przestało być nieśmiało wyrażonym dezyderatem, lecz jest wręcz nakazem dla leksykografów. Wyniki analiz źródeł leksykograficznych, korpusów równoległych przy jednoczesnym uwzględnieniu

kompetencji językowej leksykografów gwarantują uwzględnienie wszystkich istotnych dla (początkujących) tłumaczy struktur kolokacyjnych i ich ekwiwalentów w języku docelowym w określonym i typowym kontekście. Dla wybranych przez nas fraz proponujemy w oparciu o przanalizowany źródła następujący zapis leksykograficzny.

Dauer *f*(...)

auf ~: trwanie *n* na czas nieokreślony, na dłuższą metę, na dalszą metę, na dłuższy czas
Ging nicht auf Dauer. Nie do utrzymania na dłuższą metę.; **auf die** ~ na dłuższą metę, na dalszą metę, na długi czas, na dłuższy czas, długo, na długo, na stałe *Das ist auf die Dauer nicht möglich. Na dłuższą metę nie jest to możliwe.*

(...)

5. WNIOSKI

Jak wskazują analizy słowników ogólnych i dwujęzycznych, uwzględniają one, co jest oczywiste, jedynie wybrane, wysokofrekwencyjne kolokacje o strukturze fraz przyimkowych z typowymi partnerami kontekstowymi w języku niemieckim i w języku polskim. Z kolei przeprowadzona ankieta nasuwa wniosek, że istotnym kryterium rozróżnienia znaczeń czy prawidłowego przyporządkowania ekwiwalentów w języku docelowym jest z pewnością kontekstowość oraz specyfika typu tekstu, w którym dana kolokacja występuje. Przystawianie kolokacji w pozycji wyizolowanej wydaje się być niewystarczające i mało efektywne z punktu widzenia glottodydaktyki zarówno w procesach produktywnych, jak i receptywnych. Nieodzowne w tym przypadku stanie się przede wszystkim zwiększenie świadomości kolokacyjnej i uwrażliwienie na struktury leksykalne tego typu zarówno w języku ojczystym, jak i w językach obcych. Niezbędne w tym przypadku jest zapoznanie uczących się z teoretycznymi aspektami kolokacji (m.in. węższym i szerszym rozumieniem kolokacji, ich budową wewnętrzną, odróżnieniem od innych struktur leksykalnych takich jak idiom czy frazeologizm, ustalaniem typów kolokacji) oraz najnowszym stanem badań, który cechuje dość duża dynamika w ostatnich trzydziestu latach. Praktyczne wykorzystanie wiedzy teoretycznej o kolokacjach powinno opierać się zasadniczo o autentyczne teksty z korpusów językowych, gdyż te umożliwiają ustalenie jednostek kolokacyjnych w ich typowym otoczeniu oraz określenie ich „partnerów kontekstowych”, co, jak sądzimy i jak wynika z analizy przeprowadzonej ankiety, jest warunkiem *sine qua non* właściwego użycia kolokacji. Ponadto zasadne wydaje się wprowadzenie strategii kontrastywności (Brdar-Szabó 2010, s. 519–520). Umożliwia ona uświadomienie i ustalenie zbieżności oraz różnic zarówno form, jak i funkcji poszczególnych jednostek języka/języków (tu: kolokacji), określenie ekwiwalencji

semantycznej struktur kolokacyjnych, szybsze i trwalsze zapamiętywanie nowo poznanych struktur.

Włączenie zatem do curriculumów programowych w dydaktyce akademickiej tematyki kolokacyjnej nie powinno budzić żadnych wątpliwości.

BIBLIOGRAFIA

- Bahns J., 1993, *Word Partnerships – Kollokationsübungen für die Wortschatzarbeit*, „Zielsprache Englisch“, z. 13, s. 7–12.
- Bahns J., 1996, *Kollokationen als lexikographisches Problem: Eine Analyse allgemeiner und spezieller Lernerwörterbücher des Englischen*, Tübingen.
- Barlow M., 2004, *Software for Corpus Access and Analysis*, w: J. Sinclair (red.), *How to Use Corpora in Language Teaching*, Amsterdam–Philadelphia, s. 205–221.
- Brdar-Szabó R., 2010, *Nutzen und Grenzen der kontrastiven Analyse für Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*, w: H. J. Krumm, Ch. Fandrych, B. Hufeisen, C. Riemer (red.), *Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch*. Bd 1. (*Handbooks of linguistics and communications science*; 35.1/35.2). Berlin–New York, s. 518–531.
- Burkhardt H., Jurasz A., 2013, *Koncepcja metodologiczno-leksykograficzna słownika kolokacji niemiecko-polskich*, w: J. Mazur, A. Małyska, K. Sobstyl (red.), *Glottodydaktyka polonistyczna w obliczu dynamiki zmian językowo-kulturowych i potrzeb społecznych*, Lublin, t. 2, s. 39–46.
- Burkhardt H., Jurasz A., 2016, *Zu einigen Problemen der Darstellung von Kollokationen im deutsch-polnischen Kollokationswörterbuch*, w: I. Bartoszewicz i in. (red.), *Sprachen und Kulturen im Kontakt* (7), Wrocław–Dresden, s. 37–49.
- Dinsel S., 2006, *Präpositionen*, Ismaning.
- Engel U. i in., 1999, *Deutsch-polnische kontrastive Grammatik*, Heidelberg, t. 1.
- Hausmann F. J., 1984, *Wortschatzlernen ist Kollokationenlernen. Zum Lehren und Lernen französischer Wortverbindungen*, „Praxis des neusprachlichen Unterrichts“, t. 31, s. 395–406.
- Konecny Ch., 2010, *Von ‘hinkenden’ Stühlen, ‘tanzenden’ Zähnen und ‘verlorenen’ Verkehrsmitteln. Erfassung und Darstellung italienischer lexikalischer Kollokationen für deutschsprachige L2-Lerner (auf der Grundlage des ‘Dizionario di base della lingua italiana – DIB’)*, w: A. Dykstra, T. Schoonheim (red.), *Proceedings of the XIV. Euralex International Congress*, Leeuwarden, s. 1207–1221.
- Reder A., 2006, *Kollokationen in der Wortschatzarbeit*, Wien.
- Steyer K., 1998, *Kollokationen als zentrales Übersetzungsproblem – Vorschläge für eine Kollokationsdatenbank Deutsch-Französisch / Französisch-Deutsch auf der Basis paralleler und vergleichbarer Korpora*, w: D. Bresson (red.), *Lexikologie und Lexikographie Deutsch-Französisch. (=Cahiers d’Études Germanique 35)*, Aix-en-Provence: Université Lumière, s. 95–113.
- Steyer K., 2008, *Kollokationen in deutschen Wörterbüchern und in der deutschen Wörterbuchforschung*, „Lexicographica“, t. 24, Tübingen: Niemeyer, s. 185–207.
- Steyer K., Hein K., 2018, *Usuelle satzwertige Wortverbindungen und gebrauchsbasierte Muster*, w: S. Engelberg i in. (red.), *Wortschätze, Dynamik, Muster, Komplexität*, „Jahrbuch des Instituts für Deutsche Sprache“, s. 107–129.
- Taragońska J., 2016, *Zur Erfassung der Kollokationen in Vokabeltaschenbüchern und Vokabelheften für DaF-Lernende*, „Prace Językoznawcze“, t. XVIII, nr 4, s. 145–172.

Słowniki

- Chodera J., Kubica S., Bzdęga A., 2007, *Podręczny słownik niemiecko-polski*, Warszawa, wyd. XIX.
- Czochralski J., Ludwig K. D., 1999, *Słownik frazeologiczny niemiecko-polski*, Warszawa.
- Duden 11, 2002, *Duden – Redewendungen: Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, Mannheim, 12 t.
- Duden, 2011, *Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim-Zürich 2011, wyd. 7.
- DWDS [online], <https://www.dwds.de/wb/wdg>, [28.08.2019].
- Hueber Wörterbuch, 2012, *Deutsch als Fremdsprache. Słownik niemiecko-polski, polsko-niemiecki dla uczących się języka niemieckiego*, Ismaning, wyd. 3.
- Kempcke G., 2000, *Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*, Berlin-New York.
- Langenscheidt, 2014, *Praktisches Wörterbuch polnisch-deutsch deutsch-polnisch*, München-Wien.
- Piprek J., Ippoldt J., 1980, *Wielki słownik niemiecko-polski*, Warszawa, t. 1 z suplementem, wyd. IV.
- PONS, 2007, *Wielki słownik niemiecko-polski*, Poznań.
- Rytel-Schwarz D., 2012, *Taschenwörterbuch Polnisch, Polnisch-Deutsch, Deutsch-Polnisch*, Hildesheim-Zürich-New York.
- Wahrig G. (red.), 1981, *Deutsches Wörterbuch in sechs Bänden*, Wiesbaden-Stuttgart.
- Wiktorowicz J., Frączek A. (red.), *Wielki słownik niemiecko-polski*, Warszawa.

Korpusy

- DWDS, <https://www.dwds.de/> [28.08.2019].
- Český národní korpus, <https://www.korpus.cz/> [28.08.2019].
- Narodowy korpus języka polskiego, <http://nkjp.pl/> [28.08.2019].

Hanna Burkhardt, Alina Jurasz

PREPOSITIONAL PHRASES AND THEIR LEXICOGRAPHICAL DESCRIPTION IN GERMAN AND GERMAN-POLISH DICTIONARIES – GLOTTODIDACTIC PERSPECTIVE

Keywords: temporal prepositional phrases, collocations, equivalence, contextual partner, survey, academic didactic

Abstract. The subject of the analysis are temporal prepositional phrases, i.e. typical, usually binary lexical sets which have the status of collocations and consist of a preposition and a noun, e.g. *auf Dauer, auf die Dauer, bei längerer Dauer*. The established connectivity of such collocations, which are conditioned grammatically and functionally, is one of the biggest linguistic problems in teaching German as a non-native language. In the article, we analyze the presence of selected prepositional syntagmas in general and bilingual dictionaries and in the National Corpus of the Czech Language, alongside the results of a survey study. Moreover, we propose an exemplary dictionary entry for prepositional phrases for a forthcoming German-Polish dictionary of collocations and we discuss the issue of equivalence of the analyzed phrases.